

Проведений аналіз дозволив вказати на недоліки у правовому регулюванні транспортно-експедиційної діяльності, такі як невідношеність між експедитором та перевізником, нечітка і неповна урегульованість відповідальності експедитора. Це свідчить про необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі з метою вдосконалення господарського законодавства, що регулює цю важливу сферу економіки України.

Список літератури: 1. Наапетян М. Правове регулювання експедиторської діяльності // Юридична газета. 2005. 30 грудня 2005. 2. Про транспортно-експедиційну діяльність: закон України від 01.07.04 р. № 1955-IV // Офіційний вісник України, 2004, №30 (13.08.2004)(частина 1). Ст. 1996. 3. Чуев А. Президент Украины подписал Закон «О транспортно-экспедиторской деятельности». Что ж маємо? // Автотранспорт и перевозки. 2004. № 16.

Надійшла до редакції 22.08.06

І. М. Лукіна

ЗАХОДИ ПРИМУСУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Одним із найважливіших критеріїв змін, які відбуваються в нашій державі, був і залишається стан судової влади.

Автори Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК) неодноразово зазначали, що він, порівняно з ЦПК 1963 р., істотно відрізняється передусім своєю спрямованістю, оскільки основне його завдання – вирішення приватних спорів, що виникають відповідно до норм нового цивільного законодавства.

Сучасний законодавець значно посилив змагальне начало у цивільному судочинстві, виходячи з принципового положення – відповідно до чинного законодавства кожен громадянин і юридична особа самостійно вирішує питання про здійснення своїх прав.

Дослідження заходів процесуального примусу почалося ще з 80-х рр. минулого століття. Однак достатньої розробки в науці цивільного процесуального права воно не отримало, хоча цим предметом займаються такі відомі вчені-юристи, як Бутнев В.В., Новіков А. Г., Вікут М. А., Зайцев І. М, Курильов С. В., Кузнецов М. В., Недбайло П. Є., Штефан М. Й. , Фурса С. Я. та ін.

Мета нашого дослідження – розкриття особливостей та реалізації засобів процесуального примусу у цивільному процесуальному праві.

Однією з підстав настання цивільної процесуальної відповідальності є правопорушення. Традиційно всі правопорушення поділяють на злочини та провини. У нашому випадку говоримо тільки про правопорушення – провини. Провини становлять собою винні протиправні дії, які спричиняють застосування засобів примусового впливу. Залежно від сфери суспільних відносин, яким протиправною поведінкою заподіюється шкода, і від характеру застосовуваного при цьому стягнення, провини завжди поділяли на адміністративні, дисциплінарні та цивільно-правові (делікти).

Припускаючи наявність цивільної процесуальної відповідальності, слід виходити з існування самостійного виду правопорушення (провини). При цьому необхідно виявити його ознаки. Так, якщо цивільна процесуальна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності в публічних правовідносинах, то такі ознаки повинні відповідати певним характеристикам. Отже, цивільні процесуальні правопорушення (провина) – це дії: а) винні; б) протиправні; в) що мають громадську небезпеку; г) що заподіюють шкоду державі в сфері здійснення правосуддя; д) що передбачають застосування засобів державного примусу.

Існує точка зору, коли деякі автори наполягають на існуванні цивільних процесуальних правопорушень, що з'являються у формі невиконання цивільного процесуального обов'язку та зловживання суб'єктивним цивільним процесуальним правом, тобто несумлінного використання процесуальних прав [2, с.19].

Цивільні процесуальні відносини носять характер відносин влади й підпорядкування. Так, юридична відповідальність, пов'язана із засобами державного примусу, і є однією із її ознак. Але представляється принципово помилковим ототожнювати обов'язковість вказівок суду для осіб, що беруть участь у справі, з засобами державного примусу, а дії, що здійснює суд, які пов'язані з настанням процесуальних наслідків, із засобами відповідальності. Керівництво процесом і здійснення процесуальних дій – це позитивна діяльність суду по відправленню правосуддя в рамках регулятивних цивільних процесуальних відносин. Примус сторін і інших осіб, що беруть участь у справі, які мають юридичну зацікавленість у результаті справи, до реалізації своїх прав і виконання процесуальних обов'язків під загрозою застосування засобів відповідальності, не відповідає ні засобу правового регулювання у сфері процесуальних відносин, ні принципам процесу, тобто сутності цивільного процесуального права [3, с.106].

У цивільному процесуальному законодавстві містяться норми, що допускають застосування до осіб, які беруть участь у справі, та інших учасників процесу засобів відповідальності у вигляді санкцій примусового характеру.

Треба звернути увагу на те, що мова йде саме про процесуальні санкції, тобто ті, які мають процесуальну природу, обумовлену регулятивною природою цивільного процесуального права.

Найважливішими гарантіями реалізації норм цивільного процесуального права є встановлені ним санкції. При цьому, незважаючи на їх теоретичне й практичне значення, у науці цивільного процесу вони майже не досліджувалися, не розглядалися у навчальній літературі [4, с.194; 5, с.50].

Вважаємо, що розуміння санкції лише як заходу державного примусу [6, с.42; 7, с.63] звужує її зміст до заходу відповідальності, що є одним із видів санкції.

Процесуально-правове регулювання санкцій процесуальної відповідальності (заходи процесуального примусу) здійснено у главі 9 ЦПК України (ст.ст. 90–94) [1, с.34–36]. Якщо визначати заходи процесуального примусу, то це є встановлені ЦПК України процесуальні дії (засоби), що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені у суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства [8, с.265]. До заходів процесуального примусу згідно зі ст.91 ЦПК України належать: попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; привід.

Розглянемо ці засоби процесуального примусу.

Попередження й видалення із залу судового засідання.

Так, учасники цивільного процесу, а також інші особи, присутні у залі судового засідання, зобов'язані додержуватися у судовому засіданні встановленого порядку і беззаперечно підкорятися розпорядженням головуючого (ч.3 ст.162 ЦПК України). За порушення порядку під час судового засідання або невиконання розпоряджень головуючого до учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, застосовується попередження, а при повторному вчиненні зазначених дій – видалення із зали судового засідання. При повторному вчиненні таких дій перекадачем суд оголошує перерву і надає час для його зміни (ст.92 ЦПК України) [8, с.266].

Невиконання розпоряджень судді про припинення дій, що порушують встановлені в суді правила і заважають веденню процесу, безумовно, є правопорушенням у сфері відправлення правосуддя, які передбачають юридичну відповідальність. Суб'єктивна сторона цього правопорушення характеризується свідомими протиправними діями осіб, що як правило, усвідомлюють протиправність своїх дій, передбачають його негативні наслідки та бажають настання таких наслідків.

Порушення порядку, що передбачають за собою застосування засобів примусу (ст.92), висловлюється в діях, що заважають нормальному ходу судового розгляду, що свідчать про явну неповагу до суду, а також у протидії або ігноруванні розпоряджень головуючого, у небажанні дотримуватись регламенту засідання, образливий для навколишніх поведінці та ін. У той же час дії учасників процесу в рамках наданих їм процесуальних прав, наприклад, повторне, без достатніх підстав, заявлення клопотань, відводів, неодноразові зауваження стосовно дій головуючого та інших учасників справи, бажання знову поставити питання, на яке вже бу-

ла відповідь або яке було відведене судом, не є порушенням порядку в судовому засіданні.

Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом.

Обов'язок доказування у специфічному для цивільного процесуального права значенні. Обов'язок у праві є засіб належної поведінки, забезпечений санкцією у випадку порушення. У нормах цивільного процесуального права нема спеціальних санкцій, що забезпечують виконання сторонами та іншими зацікавленими особами обов'язків доказування. Рушійним стимулом, що спонукає сторони до активної процесуальної дії доказування, виступає інтерес в отриманні сприятливого рішення. Обов'язок доказування виконується поданням доказів, заявою клопотань про їх вилучення, вказівки суду про них, тобто повідомлення місця знаходження доказів, ознайомлення з доказами, наявними у цивільній справі, шляхом участі в їх дослідженні.

Предмет доказування є сукупність юридичних фактів підстави позову та заперечень проти нього, а також інших фактів, що мають значення для правильного розв'язання справи. Суд визначає юридичне значення фактичних обставин і пояснює кожній стороні обов'язок їх доказування. З метою запобігання переходу судочинства на принцип «формальної істини» закон закріпив правило заповнювальної діяльності суду відносно до сторін: суд повинен визначити повний обсяг юридично значимих за справою фактів і поставити їх на обговорення сторін, якщо вони не знають закону або з інших причин на них не посилаються. У такому разі суд проводить тимчасове вилучення доказів для дослідження судом.

Зміст ст.137 частин 1,4 ЦПК України свідчить, що якщо з отриманням доказів у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є труднощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний вилучити такі докази. Особи, які не мають можливості подати доказ, який вимагає суд, зобов'язані повідомити про це суд із зазначенням причин протягом п'яти днів із дня отримання ухвали.

У разі неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що вилучені судом, та неповідомлення причин їх неподання, суд має право постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів для дослідження судом [8, с.266]. В ухвалі зазначаються: ім'я особи, у якій знаходиться доказ, її місце проживання (перебування) або місцезнаходження, назва або опис письмового чи речового доказу, підстави проведення його тимчасового вилучення (ст.93 ЦПК України).

Привід відповідача й свідка. У справах про визнання батьківства, материнства суд має право, при ухиленні відповідача від проведення судово-біологічної (судово-генетичної) експертизи, постановити ухвалу про примусовий привід на проведення такої експертизи (ч.2 ст.146 ЦПК України) [8, с.267]. Порядок приводу

свідка врегулює ст.94 ЦПК України, яка пояснює, що належно викликаний свідок, який без поважних причин не з'явився у судові засідання або не повідомив про причини неявки, може бути підданий приводу. Привід проводиться через органи внутрішніх справ із відшкодуванням у дохід держави витрат на його застосування. Про примусовий привід суд постановляє ухвалу встановленого змісту. У ній має бути зазначено: ім'я свідка, який підлягає приводу, місце його проживання, роботи чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди він повинен бути доставлений, кому доручається здійснення приводу. Ухвала примусового приводу виконується органом внутрішніх справ за місцем провадження справи або за місцем проживання свідка, його роботи чи навчання. При неможливості виконання ухвали про примусовий привід особа, яка її виконує, негайно повертає ухвалу до суду через начальника органу внутрішніх справ із письмовим поясненням причин невиконання [8, с.267].

Отже, встановлені обставини, з нашої точки зору, з об'єктивно властивою багатьом санкціям здатності як до добровільного, так і до примусового здійснення впливає, що визначення санкції через примус не відбиває справжнього стану справ. Примусовий захід не можна реалізувати добровільно, тому що добровільне здійснення примусу неможливе. Але примусовий захід не можна реалізувати і в примусовому порядку. Примус тому і є примусом, що він неминучий для примушованого; примус, спроможний до примусового здійснення, не є примусом; примус, що потребує примусової реалізації, містить протиріччям у собі самому. Розгляд питання про здійснення примусу, таким чином, заходить у глухий кут: якщо санкція містить вказівку на примусовий захід, то її не можна реалізувати добровільно; а якщо її можна виконати у примусовому порядку, то вона не може бути примусовим заходом.

Розглянувши основні засоби процесуального примусу, можна зробити висновок, що вони не досить повно представлені у ЦПК України, резерви для посилення їх не вичерпані і вимагають подальшого вивчення.

Список літератури: 1. Цивільний процесуальний кодекс України: Офіц.видання. К., 2005. 2. Новиков А.Г. Гражданская процессуальная ответственность: Автореф. дис... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. 3. Вукот М.А., Зайцев И.М. Гражданский процесс: Курс лекций. Саратов, 1998. 4. Штефан М.И. Гражданская процессуальная ответственность: Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций. К., 1988. 5. Курылев С.В. Санкции как элемент правовой нормы // Сов. государство и право. 1984. №8. 6. Мельников А.А. Советский гражданский процессуальный закон. М., 1973. 7. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм. М., 1960. 8. Штефан М.И. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч.для студ. юрид. спец. вищ. навч. зал. К., 2005.

Надійшла до редколегії 28.08.06